

Mirosława Katarzyna Pytlewska

Sąd Rejonowy dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie

ORCID: 0000-0002-0299-055X

mirkapylewska@poczta.onet.pl

Tranzycja prawna osób z niezgodnością płci w Polsce w świetle działań administracji

Wstęp

Człowiekowi przy urodzeniu na podstawie jego cech fizycznych przypisywana jest płeć męska lub żeńska, która jednak nie zawsze jest zgodna z płcią odczuwaną. Uzgodnienie płci metrykalnej, ujawnionej w dokumentach przy urodzeniu, z indywidualną, z którą dana osoba się utożsamia, dokonuje się wieloetapowo. Ten proces uzgadniania płci i roli społecznej zgodnej z płcią indywidualnie odczuwaną określa się mianem tranzycji prawnej. Jako że w Polsce nie wprowadzono dotychczas regulacji prawnych obejmujących te procesy, w niniejszym opracowaniu podjęto próbę usystematyzowania rozwiązań stosowanych *per analogiam*, które wyodrębniły sądowy model zmiany płci, jako prawnie uznawany sposób na tranzycję prawną skutkującą uzgodnieniem płci. Założeniem pracy stało się uznanie, że administracja – poprzez swoje działania i następujące w ich trakcie ocenianie stanów faktycznych i prawnych – doprowadza do implikacji i prawnego uznania skutków prawnych zdarzeń nieuregulowanych w polskim systemie prawnym.

Realizacja założeń oraz celu pracy zdeterminowana została zdefiniowaniem tranzycji prawnej jako niepodlegającej wyodrębnionym regulacjom prawnym oraz ewolucją pojęcia osoby transseksualnej, od pierwotnie uznawanej zmiany płci w trakcie życia, po współcześnie preferowane uzgodnienie, a więc uznanie istnienia ciągłości płci odczuwanej.

Przy braku regulacji prawnych założenie, że administracja wskutek potrzeb społecznych przejęła działania konstytuujące tranzycję prawną osób z niezgodnością płci, wymaga osiągnięcia celu w postaci wykreowania sądowego modelu zmiany płci.

Celem niniejszego opracowania jest wykazanie związku i korelacji między występującymi stanami faktycznymi, w tym także tranzycjami prawnymi

dokonanymi w państwach je dopuszczających, a transkrypcją uzgodnionych danych w aktach stanu cywilnego. Te skutki zagranicznych tranzycji prawnych oraz polskiego sądowego uzgodnienia płci korelują z rolą administracji, implementującej je do polskiego porządku prawnego.

Występująca dyskryminacja¹ przekonuje osoby, których tożsamość płciowa i/lub ekspresja płciowa różni się od płci przypisanej im przy urodzeniu, do ukrywania tożsamości, co skutkuje brakiem kompleksowych badań statystycznych². Mimo tego przyjmuje się ogólnie, że częstość występowania transseksualizmu wynosi 0,001–0,002% całkowitej populacji³, co z jednej strony nie stanowi znaczącej części społeczeństwa, z drugiej zaś, z uwagi na akty dyskryminacyjne, wymaga przeanalizowania implikacji praktycznych i wymiaru społecznego. Na tym tle socjologiczno-statystycznym, obrazującym skalę przedstawionych zagadnień, należy wskazać, że kwestie tranzycji prawnej osób z niezgodnością płci w Polsce są zarówno teoretyczne, jak i praktyczne.

Osoby z niezgodnością płci

Pierwotnym określeniem osób nieutożsamiających się z płcią przypisaną im przy urodzeniu był transseksualizm, określany jako zaburzenie psychiczne według ICD-10, a obecnie zmieniony według ICD-11 i definiowany jako niezgodność płci⁴. Jej istotę stanowi rozbieżność między płcią metrykalną, wpisaną przy urodzeniu, a odczuwaną psychicznie dysforią płciową przy jednoczesnym nieutożsamianiu się z biologiczną budową ciała. Osoby, które doświadczają niezgodności między płcią odczuwaną z płcią określoną przy urodzeniu i poświadczoną w dokumentach, dążą do korekty płci metrykalnej. Ta zmiana oznaczenia płci w dokumentach składa się z tranzycji medycznej, społecznej (psychicznej) oraz niejednokrotnie chirurgicznej. Tę pierwotnie ustaloną przy urodzeniu płeć nazywa się metrykalną jako pochodzącą od łac. *matricula*, czyli metryka. Jest ona niezbędna do sporządzenia szczególnego

¹ Przykładem działań antydyskryminacyjnych jest niemiecka Antidiskriminierungsstelle des Bundes, agencja rządowa, przeprowadzająca badania statystyczne m. in. w zakresie osób z odmiennością płci, przy czym badania te obejmują także Polskę, w której dochodzi do działań dyskryminacyjnych – <https://www.antidiskriminierungsstelle.de> (data dostępu: 23.03.2025).

² *Bycie trans w UE – analiza porównawcza danych z badania LGBT w UE. Badanie dotyczące osób LGBT w UE – badanie dotyczące lesbijek, gejów, osób biseksualnych i transpłciowych w Unii Europejskiej – główne wyniki*, <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/eu-lgbt-survey-european-union-lesbian-gay-bisexual-and-transgender-survey-main#related> (data dostępu: 23.03.2025).

³ M. Urban, *Transseksualizm czy urojenia zmiany płci? Uniknąć błędnej diagnozy*, „Psychiatria Polska” 2009, t. XLIII, nr 6, s. 720.

⁴ Według Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób (International Classification of Diseases, ICD-10) do końca 2022 r. transseksualizm definiowano jako zaburzenie psychiczne (F64.0), zaś od 1 stycznia 2023 r. zastąpiono je określeniem „niezgodność płci” (HA 60).

rodzaju dokumentu urzędowego, będącego odpisem (wyciągiem) aktu urodzenia, małżeństwa albo zgonu, przy czym nie jest zdefiniowana jednak w języku prawnym⁵.

Przyjęte określenie „niezgodność” w miejsce „transseksualizmu” nie implikuje rodzaju tożsamości płciowej, gdyż nie oczekuje się wariantu płci przeciwnej przypisanej przy urodzeniu. Taka definicja pozwala na inkluzywność wobec osób niebinarnych, czyli takich, które doświadczają swojej płci poza zerojedynkowym podziałem⁶.

Ta sytuacja, wymagająca analiz i ustaleń odnośnie do tego, jak duża jest skala tego rodzaju zjawisk, częściowo była już przedmiotem badań⁷. Wykazały one naruszanie podstawowych praw osób z niezgodnością płci, zaś jako zalecenia przeciwdziałania tym naruszeniom wskazano na ochronę tożsamości i ekspresji wyrażania płci, a także poszerzenie strategii UE na rzecz kobiet i mężczyzn o działania polegające na zwalczaniu dyskryminacji ze względu na płeć i ekspresję płciową⁸. Na tym tle, oprócz dychotomicznego postrzegania płci jako męskiej i żeńskiej, niektórzy podkreślają także niebinarność, niesłusznie nazywaną pojęciem trzeciej płci⁹, gdyż nawet założenia *de lege ferenda* w projektach ustaw postulują, by – wprowadzając regulujące dotyczące osób z niezgodnością płci – zachować dychotomiczny podział społeczeństwa na dwie płcie¹⁰.

Z tego względu Polska nie stosuje przepisów rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1157 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie poprawy zabezpieczeń dowodów osobistych obywateli Unii i dokumentów pobytowych wydawanych obywatelom Unii i członkom ich rodzin korzystającym z prawa do swobodnego przemieszczania się¹¹ w zakresie możliwości uwzględniania tzw. trzeciej płci w dowodach osobistych. W preambule tego rozporządzenia stwierdzono, że oznaczanie płci nie jest konieczne, jednak jeżeli państwo członkowskie uwzględnia płeć, wówczas może ją wpisać. Tym samym w wydawanych w całej UE dowodach osobistych od 2 sierpnia 2021 r.

⁵ Termin ten został użyty w poselskim projekcie ustawy z dnia 10 września 2015 r. o uzgodnieniu płci, druk nr 1469, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=1469> (data dostępu: 20.01.2025).

⁶ M. Dora, *Niezgodność płciowa w najnowszej klasyfikacji chorób ICD-11*, „Przegląd Psychologiczny” 2022, t. 65, nr 2, s. 37.

⁷ <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/eu-lgbt-survey-european-union-lesbian-gay-bisexual-and-transgender-survey-main> (data dostępu: 20.01.2025).

⁸ https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-being-trans-eu-comparative-summary_pl.pdf (data dostępu: 20.01.2025).

⁹ K. Skrzydłowska-Kalukin, J. Sokolińska, *Mów o mnie ono. Dlaczego współczesne dzieci szukają swojej płci?*, Warszawa 2022, s. 46.

¹⁰ P. Daniluk, *Prawne aspekty „chirurgicznej zmiany płci” u transseksualistów (uwagi de lege ferenda)*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 5, s. 71–83.

¹¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32019R1157> (data dostępu: 20.01.2025).

mogą być ujawnione trzy płcie: kobieta (K), mężczyzna (M) oraz trzecia płeć (X). Jako że prawo polskie nie definiując pojęcia „płeć”, wymaga jednocześnie jej określenia w akcie urodzenia poprzez wskazanie: płeć męska albo żeńska, to każda osoba w świetle prawa przynależy do określonej płci, dopóki tak stanowi jej akt urodzenia¹². Natomiast zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego¹³ akta stanu cywilnego stanowią wyłączny dowód zdarzeń w nich stwierdzonych, a ich niezgodność może być udowodniona tylko w postępowaniu sądowym. Z tego powodu została im przypisana szczególna moc dowodowa, która polega na tym, że wyłącznie na podstawie aktu stanu cywilnego można udowodnić fakt urodzenia, małżeństwa lub zgonu, zaś *a contrario* inny dokument nie może stanowić takiego dowodu. Z kolei zgodnie z art. 19 ust. 1 p.a.s.c. akty stanu cywilnego oznaczają się w rejestrze stanu cywilnego oddzielnie dla każdego rodzaju zdarzenia: urodzenia, małżeństwa albo zgonu. Ponadto oprócz systemu rejestracji aktów urodzeń, małżeństw i zgonów w rejestrze stanu cywilnego jest prowadzony także odrębny rejestr uznań (art. 19 ust. 2 pkt 2 i 3 p.a.s.c.) i to w nim gromadzi się dane dotyczące m.in. płci. Zmiany dotyczące płci wskutek tranzycji ujawniają się w tym rejestrze w konsekwencji dokonania tranzycji prawnej poprzez zmianę płci na przeciwną do tej ujawnionej w akcie urodzenia, zaś rozwiązania normatywne dopuszczają możliwość zmiany oznaczania takiej płci prawnej, tj. wpisanej w akcie urodzenia¹⁴, tzw. płci metrykalnej.

Rozwiązania prawne w zakresie tranzycji w wybranych krajach europejskich

Mając na względzie fakt, że uzgodnienie płci w Polsce, mimo realizacji w drodze postępowania sądowego i administracyjnego, nadal wymaga uregulowania ustawowego, warto dostrzec rozwiązania niemieckie jako wzorzec założeń *de lege ferenda*. Mianowicie według niemieckiej ustawy z dnia 10 września 1980 r. o zmianie imion i ustaleniu przynależności do danej płci w przypadkach uzasadnionych¹⁵ dopuszcza się tranzycję prawną *kleine Lösung*, czyli

¹² K. Osajda, *Cywilnoprawne aspekty zmiany płci u transseksualistów*, [w:] R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski (red.), *Orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Aspekty prawne i społeczne*, Warszawa 2009, s. 179–202.

¹³ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1378), dalej jako p.a.s.c.

¹⁴ M. Tomkiewicz, *Małżeństwo a zmiana płci w prawie polskim i kanonicznym – zagadnienia procesowe*, [w:] J. Krzywkowska, R. Sztychmiller (red.), *Procedury w sprawach małżeńskich i rodzinnych. Teoria i praktyka*, Olsztyn 2016, s. 98.

¹⁵ TSG – Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen, <https://www.gesetze-im-internet.de> (data dostępu: 17.03.2024 w zakresie treści dokumentu).

tryb tzw. małej procedury korekty płci, polegający na metrykalnej zmianie wyłącznie imienia, oraz *große Lösung*, czyli tzw. tryb dużej procedury korekty płci, umożliwiający osobie o odmiennej płci dokonanie pełnej korekty płci, a więc także korektę płci metrykalnej¹⁶. Te rozwiązania rozszerzono w 2013 r. o regulację, zgodnie z którą urzędnicy mogą odstąpić od rejestracji płci dziecka w akcie jego urodzenia¹⁷, zaś od 2018 r. można określić płeć jako *divers*, czyli tzw. płeć odmienną (różną)¹⁸. Obecnie w Niemczech wprowadzono kolejną ustawę z dnia 23 sierpnia 2023 r. o samostanowieniu¹⁹, zgodnie z którą osoby transpłciowe, interseksualne i niebinarne od 1 listopada 2024 r. uzyskają prawo samodzielnego określenia płci w aktach stanu cywilnego w drodze decyzji administracyjnej, przy czym za dolną granicę samodzielnego złożenia tego oświadczenia woli, a więc bez zgody rodziców, uznano 14 rok życia. Rozwiązania niemieckie tworzące cztery prawne możliwości ustalenia własnej płci nie są jednak najobszerniejsze, ponieważ bardziej liberalne regulacje odnoszące się do tranzycji prawnej²⁰ wprowadzono w Wielkiej Brytanii na podstawie ustawy Gender Recognition Act 2004²¹, stwarzając transseksualistom możliwość prawnej tranzycji oraz uznania płci nabytej po przeprowadzeniu procedury przed specjalnie powołanym zespołem do spraw uznania zmiany płci. Wszystkie wprowadzone rozwiązania uwzględniają oczekiwania społeczeństw bez naruszania podstaw istniejących porządków prawnych. Jednak takich regulacji brakuje w Polsce, gdzie jedynie przygotowano poselski projekt ustawy z dnia 10 września 2015 r. o uzgodnieniu płci²², który nie został przyjęty. Doraznym rozwiązaniem jest dodanie na podstawie rozporządzenia z dnia 26 września 2024 r. zmieniającego rozporządzenie Regulamin urzędowania sądów powszechnych do katalogu spraw pilnych lit. x w § 2 pkt 5 – sprawy o ustalenie płci metrykalnej (art. 189 Kodeksu postępowania cywilnego)²³ celem usprawnienia i przyspieszenia postępowań w tych sprawach.

¹⁶ M. Pytlewska, *Zmiana danych osób z niezgodnością płci w aktach stanu cywilnego po tranzycji*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2023, nr 2(91), s. 53.

¹⁷ Personenstandsgesetz (PStG) – nichtamtliches Inhaltsverzeichnis, <https://www.gesetze-im-internet.de/pstg/> (data dostępu: 27.03.2024 w zakresie treści dokumentu).

¹⁸ Gesetz zur Änderung der in das Geburtenregister einzutragenden Angaben Vom 18. Dezember 2018, Bundesgesetzblatt Teil I Nr 48, <https://www.bundesgerichtshof.de> (data dostępu: 26.03.2024 w zakresie treści dokumentu).

¹⁹ Ustawa uchwalona przez Bundestag dnia 12 kwietnia 2024 r. – Gesetz über die Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag (SBGG), BMFSFJ – Gesetz über die Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag (SBGG).

²⁰ M. Domański, *Regulacja skutków transseksualizmu w prawie brytyjskim*, [w:] K. Ślęzak (red.), *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 4, Warszawa 2010, s. 141–165.

²¹ Gender Recognition Act 2004, <https://www.legislation.gov.uk> (data dostępu: 20.01.2025 w zakresie treści dokumentu).

²² Poselski projekt ustawy z dnia 10 września 2015 r. o uzgodnieniu płci, druk nr 1469, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=1469> (data dostępu: 29.06.2024).

²³ Dz.U. z 2024, poz. 1444, dalej jako k.p.c.

Kształtowanie się sądowego modelu korekty płci w Polsce

Jednak najwcześniejszym orzeczeniem polskim w rzeczonyj materii był wyrok Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy z 24 września 1964 r.²⁴, na podstawie którego sprostowano akt urodzenia na skutek wcześniejszej operacyjnej korekty płci, posługując się analogią z art. 23 ust. 3 dawnego prawa o aktach stanu cywilnego, przy czym skutek wyroku następował jedynie na przyszłość i nie korygował przeszłości.

Wskazując obecnie na możliwości tranzycji prawnej osób z niezgodnością płci w warunkach braku regulacji prawnych, należy zwrócić uwagę na konsekwencje skutku czasowego takiej procedury, tj. czy uzgodnienie następuje *ex tunc* (wstecz), czy też *ex nunc*, a więc od chwili dokonania zmiany.

Ten wsteczny skutek korekty płci określił Sąd Najwyższy w uchwale z 25 lutego 1978 r.²⁵, stwierdzając, że sąd może sprostować akt urodzenia także przed dokonaniem korekcyjnego zabiegu operacyjnego zewnętrznych narządów płciowych, jeżeli cechy nowo kształtującej się płci są przeważające i stan ten jest nieodwracalny. To stanowisko uznające wsteczną zmianę płci poprzez sprostowanie aktu urodzenia poddał krytyce Marian Filar²⁶, wskazując, że sprostowanie aktu stanu cywilnego następuje w razie jego błędnego lub nieścisłego sformułowania, a do takiej sytuacji nie dochodzi przy tranzycji, gdyż w chwili urodzenia sporządzany jest akt urodzenia i wówczas płeć biologiczna dziecka nie budzi wątpliwości, gdyż zaburzenia identyfikacji płciowej występują później²⁷.

W 1989 r. Sąd Najwyższy podjął uchwałę (7), nadając jej moc zasady prawnej, w której uznał, że występowanie transseksualizmu nie daje podstawy do sprostowania oznaczenia płci w akcie urodzenia²⁸. Od tej koncepcji odszedł Sąd Najwyższy w postanowieniu z 22 marca 1991 r.²⁹, stanowiącym podłoże dla wykryształizowanego obecnie modelu sądowej korekty płci³⁰, odrzucając

²⁴ Wyrok SW dla m.st. Warszawy z 24 września 1964 r., sygn. akt II Cr 515/64, Lex nr 1726970.

²⁵ Uchwała SN z 25 lutego 1978 r., sygn. akt III CZP 100/77, OSPiKA 1983, Nr 10, poz. 217.

²⁶ M. Filar, *Transseksualizm jako problem prawny*, „Przegląd Sądowy” 1996, nr 1, s. 73–84.

²⁷ Podobnie: K. Osajda, op. cit., s. 179–202.

²⁸ Uchwała SN (7) z 22 czerwca 1989 r., sygn. akt III CZP 37/89, OSNC 1989, Nr 12, poz. 188.

²⁹ Postanowienie SN z 22 marca 1991 r., sygn. akt III CRN 2891, „Przegląd Sądowy” 1991, nr 5–6.

³⁰ Ugruntowane stanowisko modelujące sądową zmianę płci w sytuacji braku regulacji prawnych zdaje się podważać postanowienie SN z 7 czerwca 2024 r., sygn. akt III CZP 6/24, Lex nr 3722260, uznające za niedopuszczalne cofnięcie wniosku Prokuratora Generalnego o rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego: „Czy w sprawie o ustalenie albo zmianę płci wytoczonej przez osobę transseksualną pozostającą w związku małżeńskim lub posiadającą dzieci, po stronie pozwanej muszą wystąpić obok żyjących rodziców, nierozwiedziony małżonek lub dzieci powoda”.

możliwość sprostowania aktu urodzenia poprzez ujawnienie zmiany płci. Przyjął jednocześnie, że poczucie przynależności do danej płci może być uznane za dobro osobiste podlegające ochronie w drodze powództwa o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c. Sąd Najwyższy wskazał także na wykorzystanie instytucji wpisu dodatkowego³¹. Może ono mieć miejsce w sytuacji zaistnienia takiego stanu prawnego, w którym po sporządzeniu aktu stanu cywilnego nastąpią zdarzenia mające wpływ na jego treść lub ważność. Wówczas zmiany wynikające z tych zdarzeń wpisuje się do aktu w formie wzmianki dodatkowej, a podstawę takiego wpisu stanowi prawomocny wyrok sądu wydany w procesie z powództwa o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c. W takim przypadku podstawa prawna do zmiany określenia płci powstaje z chwilą uprawomocnienia się wyroku sądu okręgowego, wydanego w sprawie z powództwa osoby z niezgodnością płci ustalającego, że dana osoba jest płci przeciwnej niż wpisana przy urodzeniu. Dopelnienie tych procedur związanych z ujawnieniem wpisu dodatkowego w akcie stanu cywilnego stanowi element działań administracji. Po uzyskaniu takiego ustalającego wyroku konstytucyjnego osoby z niezgodnością płci mają prawo wystąpić do kierownika właściwego urzędu stanu cywilnego z wnioskiem o wpisanie do ich aktu urodzenia dodatkowej wzmianki na podstawie art. 24 ust. 1 p.a.s.c. Po jej wpisaniu odpis skrócony aktu urodzenia obejmuje treść wzmianki dodatkowej, a więc widoczna jest wyłącznie płeć ustalona przed sądem, przy czym treść pełnego aktu urodzenia uwzględnia wszystkie wzmianki dodatkowe dotyczące oznaczenia płci, które są wpisane w kolejności ich zamieszczania.

Należy także dostrzec doprecyzowanie takiej praktyki potwierdzone przez Sąd Najwyższy w uchwale z 22 września 1995 r.³², zgodnie z którą zmiana płci możliwa jest tylko na podstawie orzeczenia wydanego w procesie, w którym pozwanymi są rodzice strony powodowej. Najnowsza praktyka potwierdza dopuszczalność wprowadzenia wzmianki dodatkowej o uzgodnieniu płci przez kierownika urzędu stanu cywilnego (dalej jako USC) na podstawie zagranicznego orzeczenia, bez potrzeby uznawania tego orzeczenia przez sąd w postępowaniu nieprocesowym³³. Ponadto wniosek do kierownika USC o dokonanie wzmianki dodatkowej o uzgodnieniu płci na podstawie zagranicznego orzeczenia może zostać przez osobę transpłciową połączony z odpowiednio uzasadnionym wnioskiem o zmianę imienia (i ewentualnie nazwiska)³⁴.

³¹ M. Filar, op. cit., s. 73–84.

³² Uchwała SN z 22 września 1995 r., sygn. akt III CZP 118/95, Lex nr 9240.

³³ Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, *Postępowania w sprawach o uzgodnienie płci*. Przewodnik, s. 66, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/postepowania-w-sprawach-o-uzgodnienie-plci-przewodnik> (data dostępu: 20.01.2025).

³⁴ Podstawą prawną wniosku o zmianę imienia i ewentualnie również nazwiska jest wówczas art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1988).

Tak przyjętej w Polsce praktyce dokonywania zmian w aktach stanu cywilnego wskutek zmiany płci odpowiada argumentacja orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej jako ETPCz), aprobowanego stan, w którym dokonanie korekty płci metrykalnej przez wprowadzenie wzmianki dodatkowej do aktu urodzenia oraz odmowę wydania nowego aktu urodzenia, zawierającego zmienioną płć metrykalną i pozbawionego adnotacji o zmianie, co nie stanowi dyskryminującego naruszenia prawa do poszanowania życia prywatnego³⁵.

Działania administracji publicznej w tranzycji prawnej

Prawomocne wydanie wyroku ustalającego płć wieńczące tranzycję prawną³⁶, poza ujawnieniem tych zmian w aktach stanu cywilnego w drodze wzmianki, stanowi podstawę zmiany imienia i nazwiska osoby z niezgodnością płci na podstawie ustawy z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska³⁷. Jednakże wcześniej w rejestrze ludności należy dokonać zmiany w określeniu płci. Według art. 3 ustawy z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności³⁸ ewidencję ludności prowadzi się w Powszechnym elektronicznym systemie ewidencji ludności (rejestr PESEL) oraz w rejestrach mieszkańców prowadzonych w systemie teleinformatycznym. Dla osób z niezgodnością płci poddających się tranzycji prawnej istotny jest art. 8 pkt 9 u.e.l., zgodnie z którym w rejestrze PESEL gromadzone są m.in. dane dotyczące płci, co wynika z art. 15 ust. 1 u.e.l., stanowiącego, że osobie, której dane są gromadzone w rejestrze PESEL i rejestrze mieszkańców, nadaje się numer identyfikacyjny PESEL. Określa on jedenastocyfrowy symbol numeryczny i jednoznacznie identyfikuje osobę fizyczną, ponieważ zawiera datę urodzenia, numer porządkowy, oznaczenie płci oraz liczbę kontrolną. Jako że ten indywidualny numer porządkowy zawiera się w cyfrach od siódmej do dziesiątej, to osoby z niezgodnością płci wskutek tranzycji prawnej nabywają prawo do zmiany tego numeru. Jest to bowiem o tyle istotne, gdyż ostatnia cyfra numeru porządkowego zawiera oznaczenie płci: cyfrę parzystą (w tym zero) dla kobiet, a cyfrę nieparzystą dla mężczyzn (art. 15 ust. 2 pkt 4).

³⁵ Wyrok ETPC z 17 lutego 2022 r., skarga nr 74131/14, *Y. v. Polska*, Lex nr 3306212.

³⁶ Skróceniu postępowań sądowych o ustalenie płci miałyby służyć poszerzenie tzw. katalogu spraw pilnych w § 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18 czerwca 2019 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2024, poz. 867), także: *Zmiana płci w sądzie będzie szybsza. Bodnar planuje zmianę regulaminu sądów*, „Rzeczpospolita” z 29 marca 2024 r.

³⁷ Ustawa z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (Dz.U. z 2008 r., Nr 220, poz. 1414), dalej jako u.z.i.n.

³⁸ Ustawa z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1191), dalej jako u.e.l.

Potwierdzeniem takiej możliwości jest art. 19 ust. 1 pkt 2 u.e.l., stanowiący, że numer PESEL jest zmieniany w razie zmiany płci, a więc osoba z niezgodnością płci po tranzycji od momentu uzgodnienia płci jest identyfikowana przez płeć odmienną od dotychczasowej, a więc uzyskuje także nowy numer PESEL. Te regulacje funkcjonują w zgodności z zaleceniem CM/Rec (2010)5 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 31 marca 2010 r.³⁹, odnoszącym się do przyjęcia środków gwarantujących prawne uznanie zmiany oznaczenia płci we wszystkich dziedzinach życia, w szczególności poprzez umożliwienie zmiany imienia, nazwiska i oznaczenia płci w oficjalnych dokumentach.

Próbę odpowiedzi na pytanie, czy zagraniczne orzeczenie lub decyzja administracyjna w przedmiocie korekty płci podlegają uznaniu na terenie Polski, stanowiło kilkakrotnie przedmiot rozważań Sądu Okręgowego w Warszawie. W postanowieniu z 1 czerwca 2016 r.⁴⁰ sąd wskazał, że podlega uznaniu na terytorium Polski postanowienie niemieckiego sądu, w którym orzeczono o płci obywatela polskiego, stwierdzając, że nie wystąpiła przesłanka odmowy uznania orzeczenia sądu obcego z art. 1146 k.p.c. Ponadto postanowieniem z 14 lutego 2018 r.⁴¹ Sąd Okręgowy w Warszawie stwierdził, że podlega uznaniu na obszarze RP świadectwo uznania płci prawnej (*Gender Recognition Certificate*), wydane w Wielkiej Brytanii przez Gender Recognition Panel.

Wybrane orzecznictwo unijne i sprawy przeciwko Polsce

Zanim jednak doszło do wykrystalizowania się obecnego modelu, uznającego tranzycję prawną, a w jej następstwie potrzebę zmiany danych w dokumentach, w sprawie *B. v. Francja* w 1992 r. ETPCz po raz pierwszy orzekł naruszenie art. 8 Konwencji w sprawie dotyczącej osoby transpłciowej⁴². Trybunał dostrzegł, że prawne uzgodnienie płci nie może ograniczać się wyłącznie do sprostowania aktu urodzenia, ponieważ uznanie tożsamości osoby transpłciowej wiąże się z obowiązkiem wydania nowych dokumentów urzędowych, takich jak dokumenty tożsamości, prawa jazdy, paszporty, karty i numery ubezpieczenia społecznego, rejestry wyborców i rejestry podatkowe.

³⁹ Zalecenie CM/Rec (2010)5 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w zakresie środków zwalczania dyskryminacji opartej na orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej, przyjęte przez Komitet Ministrów dnia 31 marca 2010 r. na 1081 posiedzeniu Zastępców Ministrów, <https://www.coe.int/en/web/sogi/rec-2010-5> (data dostępu: 20.01.2025).

⁴⁰ Postanowienie SO w Warszawie z 1 czerwca 2016 r., sygn. akt VI Co 542/16, [https://orzeczenia.warszawa.so.gov.pl/content/\\$N/154505000001503_V_Ca_000542_2016_Uz_2016-11-30_001](https://orzeczenia.warszawa.so.gov.pl/content/$N/154505000001503_V_Ca_000542_2016_Uz_2016-11-30_001) (data dostępu: 20.01.2025).

⁴¹ Postanowienie SO w Warszawie z 14 lutego 2018 r., sygn. akt VI Co 1080/16, SAOS.

⁴² Wyrok ETPCz z 25 marca 1992 r., skarga nr 13343/87, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57770> (data dostępu: 20.01.2025).

Następnie w sprawie *Christine Goodwin v. Zjednoczone Królestwo* w 2002 r. ETPCz orzekł, że na gruncie art. 8 Europejskiej konwencji praw człowieka (dalej jako EKPC) państwa-strony mają pozytywny obowiązek prawnego uznania uzgodnienia płci przez osobę transpłciową⁴³. W wyroku tym sformułowano ugruntowany późniejszym orzecznictwem standard, zgodnie z którym osoby transpłciowe mają prawo do zawarcia małżeństwa z osobami o płci przeciwnej do ich płci po tranzycji.

W kolejnych wyrokach, m.in. *I. v. Zjednoczone Królestwo* oraz *Grant v. Zjednoczone Królestwo*, ugruntowano pogląd o obowiązku państw-stron konwencji na gruncie art. 8 EKPC do udostępnienia wybranej formy prawnego uznania uzgodnienia płci, uznawany za fundament międzynarodowego standardu w tym obszarze⁴⁴.

Z kolei w sprawie *Y.T. v. Bułgaria* ETPCz orzekł naruszenie art. 8 EKPC wobec osoby transpłciowej, której sądy krajowe odmówiły uzgodnienia płci ze względu na „interes publiczny”, ale bez podania konkretnych powodów⁴⁵.

Ponadto w sprawach *Y.Y. v. Turcja*⁴⁶ oraz *A.P. Garçon & Nicot v. Francja*⁴⁷ podkreślono, że uwarunkowanie uznania tożsamości płciowej osoby transpłciowej od poddania się operacji czy sterylizacji wbrew jej woli skutkuje tym, że skorzystanie z prawa do poszanowania życia prywatnego (art. 8 EKPC) jest uzależnione od rezygnacji z pełnego skorzystania z poszanowania prawa do fizycznej integralności, zabezpieczonej również art. 3 EKPC.

Tak ukształtowaną linię orzeczniczą ETPCz powtórzył jeszcze w sprawach *X. i Y. v. Rumunia*⁴⁸ oraz *A.D. i inni v. Gruzja*⁴⁹, wskazując w pierwszej z nich, że sądy krajowe postawiły skarżących, którzy nie chcieli poddać się operacji, przed niemożliwym do rozwiązania dylematem – albo musieli poddać się operacji wbrew swojej woli, albo musieli zrezygnować z uznania swojej tożsamości płciowej.

W świetle przywołanego orzecznictwa należy dostrzec rozważania odnoszące się do sytuacji w Polsce, gdyż problematyką zobowiązania państwa do zmiany wszystkich dokumentów osoby, która prawnie uzgodniła płeć, ETPCz zajął się, rozpatrując sprawę *Y. v. Polska*, w której skarżący zarzucał, że mimo uzyskania sądowego orzeczenia o ustaleniu płci męskiej, nie został zmieniony jego zupełny akt urodzenia, a jedynie dokonano w nim sprostowania poprzez

⁴³ Wyrok ETPCz z 11 lipca 2002 r., skarga nr 28957/95, Lex nr 75473.

⁴⁴ Wyrok ETPCz z 11 lipca 2002 r., skarga nr 25680/94.

⁴⁵ Wyrok ETPCz z 9 lipca 2020 r., skarga nr 41701/16, [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/9900000000000001_I_ETPC_045564_2015_Wy_2020-07-09_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/9900000000000001_I_ETPC_045564_2015_Wy_2020-07-09_001) (data dostępu: 20.01.2025).

⁴⁶ Wyrok ETPCz z 10 marca 2015 r., skarga nr 14793/08, [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/9900000000000001_I_ETPC_038510_2006_Wy_2015-03-24_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/9900000000000001_I_ETPC_038510_2006_Wy_2015-03-24_001) (data dostępu: 20.01.2025).

⁴⁷ Wyrok ETPCz z 6 kwietnia 2017 r., skargi nr 79885/12, 52471/13 oraz 52596/13, Lex nr 2261694.

⁴⁸ Wyrok ETPCz z 19 stycznia 2021 r., skargi nr 2145/16 i 20607/16, Lex nr 3108029.

⁴⁹ Wyrok ETPCz z 1 grudnia 2022 r., skarga nr 57864/17.

wpisanie wzmianki. Trybunał nie dopatrywał się jednak dyskryminacji w tej sprawie i stwierdził, że skrócony odpis aktu urodzenia oraz dokumenty tożsamości skarżącego wskazują wyłącznie płeć uzgodnioną, natomiast okazywanie aktu zupełnego jest ograniczone do bardzo sporadycznych okoliczności i nie jest on dostępny publicznie⁵⁰. Tym orzeczeniem ETPCz potwierdził słuszność ugruntowanej już przy tranzycji prawnej praktyki polegającej na sprostowaniu aktu urodzenia poprzez wpis wzmianki dodatkowej, a więc ze skutkiem *ex nunc*.

Jednym z najnowszych precedensów jest sprawa *Rana v. Węgry*⁵¹, dotycząca uchodźcy z Iranu, którego dane metrykalne wskazywały na płeć żeńską, a któremu Węgry odmówiły możliwości uzgodnienia płci i zmiany imienia i nazwiska. ETPCz orzekł naruszenie art. 8 EKPC, stwierdzając, że nie została zachowana równowaga między interesem publicznym a prawem skarżącego do poszanowania jego życia prywatnego, z uwagi na odmowę dostępu do procedury prawnego uznania płci.

Z kolei w sprawie *R.K. v. Węgry*⁵² ETPCz również orzekł naruszenie art. 8 EKPC przez Węgry, tym razem wobec obywatela węgierskiego, w związku z uniemożliwieniem mu przez państwo uzgodnienia płci metrykalnej, ponieważ w czerwcu 2020 na Węgrzech wprowadzono ustawowy zakaz tranzycji prawnej.

Również w sprawie *A.M. i inni v. Rosja*⁵³ ETPCz zajmował się decyzją sądu krajowego o ograniczeniu praw rodzicielskich skarżącej, którą pozbawiono prawa do kontaktów z dziećmi ze względu na jej transpłciowość i rzekomy negatywny wpływ na zdrowie i rozwój dzieci. Trybunał uznał tym samym, że doszło do naruszenia art. 8 EKPC.

Takie naruszenie ETPCz stwierdził ponadto w wyroku z 12 grudnia 2023 r. w sprawie 11454/17 i 9 innych, *Przybyszewska i inni v. Polska*⁵⁴, wskazując naruszenie przez Polskę art. 8 EKPC z powodu braku zapewnienia parom tej samej płci ram prawnych zapewniających uznanie i ochronę tworzonych przez te pary związków. Z tych względów należy w przyszłości oczekiwać instytucjonalizacji związków osób tej samej płci⁵⁵. Również wyrok ETPCz w sprawie 58828/12 *Formela v. Polska* z 19 września 2024 r.⁵⁶ potwierdza

⁵⁰ Wyrok ETPCz z 17 lutego 2022 r., skarga nr 74131/14.

⁵¹ Wyrok ETPCz z 16 lipca 2020 r., skarga nr 40888/17, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203563> (data dostępu: 29.06.2024).

⁵² Wyrok ETPCz z 22 czerwca 2023 r., skarga nr 54006/20, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-225330> (data dostępu: 29.06.2024).

⁵³ Wyrok ETPCz z 6 lipca 2021 r., skarga nr 47220/19, Lex nr 3193593.

⁵⁴ Wyrok ETPCz z 12 grudnia 2023 r., sprawy połączone 11454/17, 11810/17, 15273/17, 16898/17, 24231/17, 24351/17, 25891/17, 25904/17, 30128/18 i 30340/18, *Przybyszewska i inni v. Polska*, Lex nr 3637708.

⁵⁵ Szerzej: M. Pytlewska, *Transkrypcja aktu małżeńskiego osób tej samej płci w Polsce*, 2024, Lex.

⁵⁶ <https://www.echr.coe.int/search?q=wyrok+ETPC+58828%2F12+Formela+v.Polska+z+19+wrzesnia+2024> (data dostępu: 13.01.2025).

naruszenie art. 8 EKPC, przy czym powód takiego naruszenia stanowi odmowa transkrypcji przez polskie władze aktu małżeństwa osób tej samej płci zawartego za granicą.

W wyroku z 4 października 2024 r. w sprawie C-4/23, *M.-A. A.v. Direcția de Evidență a Persoanelor Cluj i in.* Trybunał Sprawiedliwości UE stwierdził, że jeżeli obywatel UE w jednym państwie członkowskim „zmienił płeć”, to Rumunia powinna zatwierdzić tę decyzję automatycznie, bez przeprowadzania dodatkowej weryfikacji, dokonując od razu stosownych zmian w aktach stanu cywilnego⁵⁷.

Mimo zmieniającego się orzecznictwa unijnego oraz wprowadzania w kolejnych państwach przepisów regulujących uzgadnianie płci wciąż aktualny pozostaje problem braku adekwatnej ochrony osób o odmiennej płci w wielu krajach, a regulacje poszczególnych państw są rozbieżne. Przykładowo już w 2010 r. Francja jako pierwsze państwo na świecie usunęła transpłciowość z katalogu chorób psychicznych, a od 2017 r. osoby transpłciowe mogą zmieniać swoją prawną płeć bez poddawania się operacji. Włosi natomiast dopiero wysuwają takie postulaty, choć uzgodnienie płci we Włoszech wymaga jedynie przeprowadzenia odpowiednich zabiegów medycznych. Z kolei w raporcie Europejskiej Komisji przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI) wezwano Włochy do ustanowienia w pełni niezależnego organu ds. równości⁵⁸, uznając, że istniejące Krajowe Biuro Przeciwko Dyskryminacji Rasowej (Ufficio Nazionale Antidiscriminazioni Razziali – UNAR) nie spełnia swej roli.

Podsumowanie

Założenie pracy poprzez uznanie, że działania administracji implikują uznawanie tranzycji prawnej osób z niezgodnością płci w warunkach braku regulacji prawnych w polskim systemie prawnym, zostało zrealizowane, poprzez wykazanie korelacji stanów faktycznych i tranzycji prawnych, a także transkrypcji uzgodnionych danych w aktach stanu cywilnego.

Przedstawione zagadnienia dotyczące uzgodnienia płci osób nieutożsamiających się z płcią przypisaną im przy urodzeniu wymagają wieloaspektowych działań administracji ze względu na brak regulacji prawnych w Polsce. Prawne uznanie dokonanej procedury uzgodnienia płci zostało zdeterminowane orzecznictwem polskich sądów powszechnych, administracyjnych, a także orzecznictwem europejskim. Swą rolę w tranzycji prawnej osób z niezgodnością

⁵⁷ Wyrok TSUE z 4.10.2024 r. w sprawie C-4/23, *M.-A. A. v. Rumunia*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:62023CJ0004> (data dostępu: 20.01.2025).

⁵⁸ ECRI Report on Italy (sixth monitoring cycle), adopted on 2 July 2024, published on 22 October 2024, s. 28, za: Italy should set up an independent and effective equality body and do more to counter hate speech – portal.

płci administracja w Polsce spełniła właściwie, umożliwiając przetransponowanie sądowych wyroków uzgadniających płeć do akt stanu cywilnego. Tym samym umożliwiono wydawanie dokumentów, na podstawie których zainteresowane osoby mogą funkcjonować w społeczeństwie w sytuacji braku regulacji prawnych w zakresie tranzycji prawnej.

Wykaz literatury

- Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, *Postępowania w sprawach o uzgodnienie płci. Przewodnik*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/postepowania-w-sprawach-o-uzgodnienie-plci-przewodnik>.
- Daniluk P., *Prawne aspekty „chirurgicznej zmiany płci” u transseksualistów (uwagi de lege ferenda)*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 5.
- Domański M., *Regulacja skutków transseksualizmu w prawie brytyjskim*, [w:] K. Ślebzak (red.), *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 4, Warszawa 2010.
- Dora M., *Niezgodność płciowa w najnowszej klasyfikacji chorób ICD-11*, „Przegląd Psychologiczny” 2022, t. 65, nr 2.
- Filar M., *Transseksualizm jako problem prawny*, „Przegląd Sądowy” 1996, nr 1.
- Osajda K., *Cywilnoprawne aspekty zmiany płci u transseksualistów*, [w:] R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski (red.), *Orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Aspekty prawne i społeczne*, Inst. Wydawn. EuroPrawo, Warszawa 2009.
- Pytlewska M., *Transkrypcja aktu małżeńskiego osób tej samej płci w Polsce*, 2024, Lex.
- Skrzydłowska-Kalukin K., Sokolińska J., *Mów o mnie ono. Dlaczego współczesne dzieci szukają swojej płci?*, W.A.B., Warszawa 2022.
- Tomkiewicz M., *Małżeństwo a zmiana płci w prawie polskim i kanonicznym – zagadnienia procesowe* [w:] J. Krzywkowska, R. Sztuchmiller (red.), *Procedury w sprawach małżeńskich i rodzinnych. Teoria i praktyka*, WPiA UWM, Olsztyn 2016.
- Urban M., *Transseksualizm czy urojenia zmiany płci? Uniknąć błędnej diagnozy*, „Psychiatria Polska” 2009, t. XLIII, nr 6.
- Zmiana płci w sądzie będzie szybsza. Bodnar planuje zmianę regulaminu sądów*, „Rzeczpospolita” z 29 marca 2024 r.

Summary

Legal transition of gender-variant persons in Poland considering administrative actions

Keywords: law, legal transition, gender nonconformity, judicial gender reassignment, transsexualism, gender dysphoria.

The human being as a social unit plays various roles in shaping the social order, the most significant of which is the dimension of a person characterised by sexuality. Without defining gender, it must be defined in the birth certificate, which can consequently lead to gender dysphoria, meaning inconsistency between the perceived gender identity and the gender inscribed at

birth. This article aimed to demonstrate the actions of courts and administrative bodies, which, in the absence of legal regulations, make it possible to carry out procedures resulting in the reconciliation of the officially recorded sex with the perceived sex. The author aimed to demonstrate the role of jurisprudence in making changes in personal data in civil registers as an alternative to the lack of legal regulations in this regard. Despite the lack of a relevant law, the issue of gender reconciliation affects people who experience gender dysphoria and a lack of integration between their perceived sex and the sex assigned to them at birth. The lack of legal regulations, with the simultaneous occurrence of the discussed cases, has led to the development of a judicial model of gender reassignment. As a result, gender reunification has become possible following legal proceedings and legal transition. This has consequences in the legal sphere: changes are made to personal data in all registers and documents within the limits of the law in force, mainly regarding civil status records.